

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**доктора юридичних наук, професора,
професора кафедри теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного університету**

**Медвідь Андрія Богдановича
на дисертацію Шелевер Наталії Василівни
на тему:**

**«Принцип справедливості в конституційному праві України», подану на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю
12.00.02 – конституційне право; муніципальне право**

Актуальність обраної теми дисертаційної роботи. Пріоритетним напрямком державної політики України є інтеграція до Європейського Союзу, що передбачає проведення та завершення ефективної судової реформи. Боротьба з корупцією, забезпечення соціальної справедливості, здійснення справедливого судочинства, забезпечення ефективної системи виконання судових рішень є актуальними проблемами сьогодення. Тому не даремно дисертантка обрала темою свого дослідження принцип справедливості в конституційному праві України. Тема дисертації є актуальною з огляду на те, що авторка визначає необхідність вирішення наступних питань:

- у зв'язку з російсько-українською війною, наближенням України до членства у ЄС необхідно якісно, по-новому визначити роль і місце конституційного принципу справедливості у правотворчості та правозастосуванні, його співвідношення, взаємозв'язок з іншими основоположними принципами права;

- потрібно виявити нові проблеми, спричинені обставинами воєнного стану й пов'язані з реалізацією принципу справедливості у різних сферах суспільного життя та причини їх появи;

- розробити нові шляхи вирішення проблеми реалізації конституційного принципу справедливості та пріоритети удосконалення законодавства;

- визначити значення конституційного принципу справедливості у судовій практиці під час дії воєнного стану;

- дослідити значення судової правотворчості при вирішенні колізій чи усунення прогалин у законодавстві.

Проаналізувавши дисертацію Шелевер Н.В. можна стверджувати, що дисертантка обрала тему дослідження яка зумовлює дослідження актуальної проблематики, та на підставі цього сформулювала обґрунтовані пропозиції для її вирішення. Оскільки Конституція України вказує вектор розвитку всіх інших галузей права, дослідження конституційного принципу справедливості має істотну теоретичну та практичну цінність.

Водночас, актуальність дослідження підтверджується його відповідністю плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України. Тематика дослідження входить у комплексну тему: «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у XX-XXI ст.» (0198U007793); спрямоване на виконання основних положень Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21, Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722, Стратегії розвитку органів правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Загалом можна констатувати, що дисертантка дотрималася вимог, які ставляться до виконання дисертаційних досліджень, а зроблені нею висновки мають науковий рівень. Мета дослідження досягнута з огляду на сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації. Дисертантка виконала поставлені завдання, а саме: досліджено зародження принципу справедливості у Стародавній Греції; проаналізовано

особливості розвитку принципу справедливості у римському праві; розкрито розуміння принципу справедливості в період Середньовіччя; досліджено розвиток принципу справедливості в ХХ-ХХІ столітті; розкрито сутність справедливості як конституційно-правової цінності; проаналізовано співвідношення конституційних принципів справедливості та законності; досліджено роль і місце принципу справедливості у правозастосуванні та його співвідношення з іншими основоположними принципами права, зокрема, конституційним принципом рівності; проаналізовано особливості реалізації конституційного принципу справедливості в економічній сфері; досліджено вплив принципу справедливості на право на свободу сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; досліджено суть права на справедливий суд, як одного із фундаментальних прав людини та його структуру; проаналізовано юридичний зміст права доступу до суду, як складової права на справедливий суд в контексті рішень ЄСПЛ; досліджено значення та особливості забезпечення доступу до суду під час війни в Україні; проаналізовано суть поняття «розумний строк» розгляду справи та особливості його дотримання під час воєнного стану; досліджено необхідність реалізації конституційного принципу справедливості при ухваленні судових рішень, розкрито його значення; розроблено пропозиції щодо удосконалення завершальної стадії судового процесу – виконання судових рішень та обґрунтовано значення конституційного принципу справедливості для виконавчого провадження; обґрунтовано необхідність поступової імплементації норм міжнародного права, що сприятиме ефективній реалізації принципу справедливості в національному законодавстві.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків, рекомендацій.

Проведений аналіз рукопису дисертаційного дослідження засвідчив про наявність в роботі елементів новизни, зокрема, авторкою, *вперше*: сформульовано авторське визначення поняття «конституційний принцип справедливості, як базового основоположного принципу права, який доповнює та розвиває інші загальноправові, міжгалузеві та галузеві принципи, обґрунтовує функціональну необхідність їх існування, визначає межі дії інших принципів, формує ціннісні

морально-правові орієнтири і в кінцевому результаті сприяє пануванню справедливості у всіх сферах суспільних відносин. Сутність інших принципів не може бути в повній мірі розкрита без даного принципу, оскільки реалізація будь-якого з них завжди порівнюється з феноменом справедливості.

Доведено, що в ситуації конфлікту, конкуренції конституційно-правових цінностей найбільш рельєфно проявляється категорія справедливості. Автор, визначаючи роль і місце справедливості в системі конституційних цінностей, приходять до висновку, що справедливість як цінність змістовно характеризується актуальною присутністю та існуванням всіх інших цінностей в несуперечливому співвідношенні між собою. У випадку конкуренції різних конституційних цінностей в рамках конкретного правовідношення мова повинна йти не про визнання пріоритету однієї конституційної цінності перед іншою, що може призводити до повного заперечення останньої, а до пошуку збалансованого співвідношення обох.

Обґрунтовано, що право на справедливий судовий розгляд в розумний строк не означає лише короткий період розгляду і вирішення конкретної справи, але вважається належним чином дотриманим при досягненні оптимальної рівноваги між тривалістю судочинства, законністю та обґрунтованістю рішення суду.

Встановлено, що загальноправовий принцип соціальної справедливості розкривається через галузеві принципи або через такий важливий інститут галузі права соціального забезпечення як зарплата і пенсія, та повинен мати чіткий прояв у відповідному забезпеченні. Зарплатне та пенсійне забезпечення можна назвати справедливим, якщо у законодавстві закріплені наступні прояви принципу соціальної справедливості: встановлення такого рівня заробітних плат та пенсій, які забезпечать гідний рівень життя населення, недопущення дискримінації серед громадян щодо розмірів зарплат та пенсій; недопущення невідповідності розміру трудової пенсії прожитковому мінімуму, тому що у разі порушення це означає невідповідність сучасного пенсійного законодавства Рекомендації Міжнародної організації праці № 43.

Робиться висновок про те, що право на справедливий суд – це комплексне суб'єктивне право особи, яке гарантоване міжнародними та внутрішньодержавними нормами, є сукупністю процесуальних прав, та інших.

У дисертації *удосконалено*: тезу про те, що протягом усього періоду людського розвитку поняття справедливості трансформувалося в залежності від конкретної історичної епохи, з різної точки зору оцінювалися ті чи інші вчинки та явища. Проте сам феномен справедливості не зникав зовсім, а лише видозмінювався відносно раніше існуючого поняття, доповнювався новим змістом, зберігаючи в собі загальнолюдську сутність; погляди на те, що, завдяки працям Платона та Аристотеля, вперше в теорії держави і права Європи було сформульовано теоретичну концепцію справедливості. Концепція Платона та Аристотеля дозволяє розкрити сутність справедливості як якості системи відносин, що виражається у пропорційності діяння як внеску у досягненні цілі і оціночних наслідків цього внеску, пов'язаних із заохоченням або осудом у залежності від відповідного позитивного чи негативного значення цілі; ідею про те, що реалізація конституційного принципу справедливості як базової цінності громадянського суспільства, формування демократичної правової соціальної держави є суперечливим процесом удосконалення відносин на всіх рівнях їх прояву, і це супроводжується різними формами реалізації в цих відносинах, не завжди співпадаючих корпоративних, групових, індивідуальних інтересів. Це визначає в якості однієї із ключових проблему досягнення балансу інтересів особистості, суспільства і держави у відповідних сферах державного і суспільного життя у процесі виконання державою конституційних обов'язків по визнанню, дотриманню і справедливому захисті рівних прав та свобод людини і громадянина; погляди на те, що принципи справедливості та законності тісно взаємопов'язані між собою, проте їх функції не співпадають ні за своїм змістом, ні за механізмом здійснення. Функціонування кожного із принципів має однакове значення для успішної реалізації свого призначення тією системою, яку вони утворюють в єдності і взаємозв'язку з іншими принципами.

В дисертаційному дослідженні *дістали подальший розвиток*: думка про те, що протягом усього періоду людського розвитку поняття справедливості трансформувалося у залежності від конкретної історичної епохи. Проте сам феномен справедливості не зник зовсім, а лише видозмінювався відносно раніше існуючого поняття, доповнюючись новим змістом, зберігаючи в собі загальнолюдську цінність; розуміння того, що функція принципу справедливості пов'язана в першу чергу з його сутністю та природою; розуміння того, що виражені у праві демократичні цінності, як законність, справедливість та рівність в якості принципів, діють у взаємозв'язку і органічно доповнюють один одного. Сутність принципу справедливості не може бути в повній мірі розкрита без них. Крім того, критерієм справедливості оцінюються всі галузі і норми права; обґрунтування тези про те, що прояв справедливості у діяльності суддів виражається через рішення суду, яке повинне бути справедливим; розуміння природи права на виконання судового рішення, яке набрало законної сили, повинно бути корелятивно принципам реалізації виконавчого документа в розумний строк, та інших.

Практичне значення дисертаційного дослідження. Сформульовані у дисертації Шелевер Н.В. висновки і пропозиції можуть бути використані у: *науково-дослідницькій діяльності* – для дослідження проблеми забезпечення конституційного принципу справедливості у всіх сферах суспільного життя з метою дотримання прав і свобод людини та громадянина (Акт №2/2024 від 05.09.2024 р. про впровадження в наукову діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ; Акт впровадження результатів дисертаційної роботи у науково-дослідну діяльність кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна від 17.09.2024 р.); *правотворчій роботі* – для удосконалення чинного законодавства та законопроектів на предмет дотримання принципу справедливості, поваги до гідності та прав людини і недопущення дискримінації, порушення прав людини; *правозастосуванні* – для удосконалення роботи усіх гілок влади, особливий акцент робимо в дисертаційному дослідженні на

реалізацію принципу справедливості судами, які повинні втілювати даний принцип у свої рішення, формувати відповідну судову практику для вирішення аналогічних справ у майбутньому з метою інтеграції України до ЄС; *навчальному процесі* – для підготовки підручників та навчальних посібників, при викладанні конституційного права, процесуального права, у науково-дослідній роботі студентів з навчальних курсів «Конституційне право України», «Конституційно-процесуальне право України», «Адміністративне судочинство», «Судові та правоохоронні органи України», «Виконавче провадження», «Актуальні проблеми конституційного права» (Акт впровадження основних положень та результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 03.09.2024 р; Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 10.09.2024 р; Акт впровадження результатів дисертації зі спеціальності у навчальний процес Університету Короля Данила від 17.09.2024 р.; Акт впровадження результатів дисертаційної роботи у науково-дослідну діяльність кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна від 17.09.2024 р.).

Повнота викладу результатів положень дисертації в наукових публікаціях за темою дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у 52 наукових працях, з яких – 16 статей у наукових фахових виданнях України, 13 статей у зарубіжних наукових виданнях (5 з яких включені до міжнародних наукометричних баз Web of Science і Scopus), 22 тези доповідей на наукових та науково-практичних конференціях, 1 – колективній монографії.

Така кількість наукових публікацій дисертантки свідчить про її належну роботу над дослідженням та дослідженням поставленого наукового завдання.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація складається із анотації, вступу, чотирьох розділів, що поділені на 17 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 368 сторінок, із них основний текст викладено на 288 сторінках, список використаних джерел складає 300 найменувань.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, розкривається ступінь наукової розробки теми, її зв'язок із науковими програмами, планами і темами, визначено мету й завдання дослідження, окреслюється його об'єкт і предмет, а також застосована методологія дослідження, зазначається наукова новизна одержаних результатів та особистий внесок авторки і практичне значення роботи, наводяться дані про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У розділі 1 «Історія розвитку принципу справедливості в конституційній традиції» авторка обґрунтовує судження про те, що у зв'язку із прагненням України стати повноправним членом ЄС, необхідно побудувати таку демократичну державу, в якій верховенство права та справедливість будуть ефективно реалізовуватися на практиці. На першому місці серед усіх соціальних цінностей повинні бути права і свободи людини, тому основним завданням визначається реалізація юридичного змісту принципу справедливості, який склався історично і передавався від покоління до покоління та повинен закріплюватися у праві як нормативні стандарти справедливості.

У розділі 2 «Конституційно-правова характеристика принципу справедливості» обґрунтовується авторське твердження, що справедливість – це конституційно-правова цінність, яка у правовій державі має виступати передумовою для реалізації всіх інших цінностей. Доведено, що в ситуації конфлікту, конкуренції конституційно-правових цінностей найбільш рельєфно проявляється категорія справедливості. Зроблено висновок, що справедливість як цінність змістовно характеризується актуальною присутністю та існуванням всіх інших цінностей в несуперечливому співвідношенні між собою.

У розділі 3 «Особливості реалізації конституційного принципу справедливості» на підставі проведеного дослідження дисертанткою формулюються пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства з метою заборони дискримінації за сексуальною орієнтацією та доповнення ст. 24

Конституції України терміном «сексуальна орієнтація». Обґрунтовується необхідність введення інституту омбудсмена по захисту прав ЛГБТ-спільнот; у процесуальні кодекси серед ознак, за якими не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу, слід доповнити і «сексуальну орієнтацію» та «гендерну ідентичність»; проведення належної правоосвітньої роботи з населенням по даному питанню та відповідне навчання суддів щодо захисту прав таких осіб; імплементації позитивного досвіду держав-членів ЄС щодо удосконалення українського законодавства з метою інтеграції України до ЄС.

У розділі 4 «Конституційний принцип справедливості як основний критерій розгляду справ судами» дисертантка робить пропозицію щодо внесення відповідних змін до Конституції України та до усіх процесуальних кодексів України, закріпивши у них засаду справедливості, як фундаментальну при здійсненні правосуддя. Навіть застосовуючи прецедентну практику ЄСПЛ, суди не завжди чітко й однозначно застосовують правовий зміст відповідних положень.

Загалом позитивно оцінюючи роботу Шелевер Н.В., в цілому, до неї можна висловити певні зауваження та положення, які мають дискусійний характер або вимагають додаткової аргументації.

1. У підрозділі 1.4. дисертантка аналізує концепцію справедливості XX-XXI століть, однак таке дослідження було б більш повним якби авторка також проаналізувала наявність концепції принципу справедливості в історичному аспекті доктрини українського конституціоналізму, у тому числі й щодо регламентації вказаного принципу у вітчизняних конституційних актах та їх проектах XX століття.

2. У розділі 2 дисертаційного дослідження авторка аналізує співвідношення конституційного принципу справедливості з конституційними принципами законності та рівності. Водночас, таке дослідження було б більш повним якби авторка також здійснила порівняльне дослідження юридичного змісту конституційного принципу справедливості з конституційним принципом верховенства права, який регламентований у частині першій статті 8 Конституції

України, і в межах тлумачення юридичного змісту якого Конституційний Суд України, серед іншого, виокремлює як один з невід'ємних елементів - принцип справедливості.

3. У підрозділі 2.1. «Справедливість як конституційно-правова цінність та принцип конституційного права» дисертації на сторінці 106, авторка вказує: «Хоч конституційний принцип справедливості не закріплений в Конституції України, проте у рішеннях КСУ є прямі апеляції до принципу справедливості». Тому, дисертантці доцільно було б навести та проаналізувати конкретні приклади наявних юридичних позицій у актах Конституційного Суду України щодо встановлення, визначення правового змісту та порядку застосування конституційного принципу справедливості.

4. У розділі 2.4. «Конституційний принцип справедливості та його правозастосування» на сторінці 136 дисертації, авторка вказує: «В Україні проблемою є те, що рішення національних судів часто оскаржуються до ЄСПЛ з огляду на несправедливість судового процесу в Україні». Тому, дисертантці доцільно було б більш детально обґрунтувати наведене твердження і навести та проаналізувати конкретні приклади наявних рішень ЄСПЛ щодо України з приводу встановлення «несправедливості судового процесу в Україні» та дослідити у чому полягали відповідні порушення.

5. У тексті роботи наявні окремі твердження які містять публіцистичний характер за відсутності нормативного та/або наукового обґрунтування. До прикладу, на сторінках 154, 155, 156, 294 серед іншого, вказується: «У нашій державі спостерігається взагалі парадоксальна ситуація, коли багаті багатіють, а бідні лише виживають. Такий стан справ у недалекому майбутньому призведе до того, що Україна перетвориться у «державу корупціонерів та пенсіонерів»; «Великою проблемою в Україні є притягнення до відповідальності українських посадовців»; «Для француза, для прикладу, важливо, щоб у споживчому кошику було вино, витрати на гольф і таксі. Для росіянина першочерговим є, на жаль, витрати на горілку і т.д. Українці з встановленим прожитковим мінімумом про таке можуть хіба що мріяти»; «В Україні спостерігаються випадки, коли судді

взагалі стають «ручними» та приймають «замовні» рішення» та інші. Авторці варто було б утриматися від застосування подібних тверджень, оскільки вони не мають наукової новизни та практичного значення для вирішення досліджуваної проблематики.

6. У розділі 3 дисертаційного дослідження авторка аналізує особливості реалізації конституційного принципу справедливості в окремих сферах. Водночас, таке дослідження було б більш повним якби авторка також здійснила дослідження особливості реалізації конституційного принципу справедливості у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб та прав військовослужбовців, що є особливо актуальним у наявних реаліях дії в Україні воєнного стану та боротьби з збройною агресією росії.

7. На сторінках 296-297 дисертації з метою покращення показників виконання рішень судів та інших органів запропоновано наступне: підвищувати розмір заробітної плати державним виконавцям, забезпечити їм належний рівень безпеки, розширити штат органів ДВС, надати право державним виконавцям обмежувати боржників у праві виїзду за кордон по всіх виконавчих документах, зменшити рівень корупції та вжити заходи щодо покращення розшуку транспортних засобів. Викликає зацікавленість щодо належної обґрунтованості доцільності саме вказаних заходів, а також чи досліджувала дисертантка, які заходи ефективного виконання судових рішень застосовуються у зарубіжній практиці, і яким чином вони співвідносяться з конституційним принципом справедливості.

8. У висновках до роботи на сторінці 300 дисертантка формулює авторське поняття конституційного принципу справедливості. Однак, у запропонованій дефініції варто було б уникнути тавтології і не застосовувати словосполучення «принцип справедливості» при визначенні вказаного поняття.

9. Додаткового обґрунтування потребують твердження дисертантки вказані на сторінці 301, 307, 308, а саме: «Зазвичай в Україні закон закріплює ідеї справедливості лише тих, хто його створив, а думка населення про справедливість того чи іншого закону не враховується»; «Право на доступ до суду не є

абсолютним і може обмежуватися на законній підставі самими учасниками спору...»; «В умовах війни неприпустимим є відстроковане поновлення порушених прав, бо відкладення захисту порушених прав призводить взагалі до забуття поновлення таких прав».

10. Дисертантка на сторінці 303 зазначає про необхідність закріплення спеціального терміну для правозастосовних актів – юридична справедливість, однак не пропонує авторського визначення вказаного терміну. На нашу думку, все ж таки було б доцільним запропонувати авторське визначення вказаного терміну, оскільки це б надало додаткової обґрунтованості пропозиціям авторки.

Висловлені зауваження носять рекомендаційний характер і можуть стати предметом для наукової дискусії та подальших наукових досліджень.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Шелевер Наталії Василівни на тему: «Принцип справедливості в конституційному праві України» є самостійним дослідженням дисертантки, посилання на наукові джерела оформлені належним чином.

Дисертація відповідає вимогам до оформлення наукових робіт, затверджених наказом Міністерства науки і освіти України від 12 січня 2017 року № 40 та пунктам 7-9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, а її авторка, Шелевер Наталія Василівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право».

Офіційний опонент –

**професор кафедри теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного університету**

доктор юридичних наук, професор

Андрій МЕДВІДЬ

07 лютого 2023р

Гуляєв проф. М.Г.

ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР

Медвідь Л.Г.
проф. Медвідь Л.Г.